

PROFESOROWI RYSZARDOWI ORŁOWSKIEMU

*współorganizatorowi Wydziału Ekonomicznego
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
i jego wieloletniemu dziekanowi*

W SZEŚCZDZIESIĄTĄ PIĄTĄ ROCZNICĘ URODZIN

*tom niniejszy poświęcają:
współpracownicy, koledzy i uczniowie*

Zakład Historii Gospodarczej i Myśli Ekonomicznej
Wydziału Ekonomicznego UMCS

T a d e u s z M A Z U R

**Podstawowe kierunki działalności naukowej
Profesora Ryszarda Orłowskiego**

The Basic Fields of Research Activity of Professor Ryszard Orłowski

Rozwój naukowy Ryszarda Orłowskiego kształtował się pod wpływem wybitnych uczonych. Byli nimi: w Krakowie prof. Henryk Mościcki, a następnie w Lublinie w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej zrazu prof. Janusz Deresiewicz, a później przez dłuższy już okres, prof. Juliusz Willaume. Po napisaniu pracy doktorskiej pod kierunkiem prof. Willaume'a R. Orłowski, jako młody uczony, dostał się z kolei w krąg osobistego i bliskiego oddziaływania prof. Stanisława Hoszowskiego, czołowego przedstawiciela słynnej szkoły prof. Franciszka Bujaka, jednego z najwybitniejszych polskich historyków gospodarczych.¹ Rozwijając swoje umiejętności pod opieką tak znakomitych mistrzów R. Orłowski uzyskał, specjalizując się w zakresie historii gospodarczej, solidne i wszechstronne przygotowanie warsztatowe i metodologiczne.

Działalność naukowa prof. dr. hab. Ryszarda Orłowskiego wiąże się w całości z jego pracą w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej. Pracę tę podjął w 1952 roku, po przeniesieniu się na własną prośbę z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Głównym nurtem zainteresowań Profesora stały się zasadnicze procesy zachodzące w rolnictwie i przeobrażenia wsi w przełomowym dla rozwoju gospodarczego ziem polskich w okresie drugiej połowy XVIII wieku na przykładzie dóbr Ordynacji Zamojskiej. W dalszych swoich badaniach rozszerzał on zarówno ramy terytorialne, jak i chronologiczne. Poszerzał też swoje zainteresowania badawcze o nowe problemy, czego inspiracją była praktyka. Z racji pełnienia funkcji kierowniczych na Wydziale Ekonomicznym i w całej Uczelni oraz

¹ J. Bieniarzówna: *Stanisław Hoszowski* (19 X 1904—21 I 1987), „Kwartalnik Historyczny”, R. XCIV:1988, nr 2, s. 325.

wieloletniej działalności w Związku Nauczycielstwa Polskiego i Polskim Towarzystwie Ekonomicznym podjął Profesor badania nad kształceniem ekonomistów na poziomie szkoły wyższej, dziejami ruchu zawodowego nauczycieli i współczesnymi problemami ekonomicznymi.

Pierwsze badania naukowe, jakie podjął R. Orłowski, dotyczyły dziejów dóbr Ordynacji Zamojskiej w drugiej połowie XVIII wieku, a szczególnie położenia chłopów w tych dobrach, gdyż problematyka ta stała się przedmiotem przygotowywanej rozprawy doktorskiej. Tematem tym włączył się w nurt ogólnopolskich badań nad dziejami wsi polskiej okresu Oświecenia. Uwagę skupił wprawdzie na aktualnych i preferowanych wówczas w badaniach zagadnieniach związanych z położeniem i walką klasową chłopów, dostrzegł jednak i inne występujące na tym terenie zjawiska, jak kolonizacja niemiecka, handel splotny itp., które to zagadnienia omówił w gruntownych, opartych na solidnej podstawie źródłowej, rozprawach. Jako pierwszy po drugiej wojnie światowej sięgnął do nader zasobnego byłego archiwum zwierzynieckiego Ordynacji, przechowywanego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie. Kwerendę źródłową rozszerzył na inne krajowe archiwa i zbiory rękopisów (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, biblioteki: Narodowa w Warszawie, Uniwersytetu Warszawskiego, Muzeum Czartoryskich w Krakowie i Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu). Obok problemów ściśle sprecyzowanych w temacie autor zajął się również historią Ordynacji, jej strukturą wewnętrzną i organizacją gospodarczą, co zaowocowało opublikowaniem kilku studiów i artykułów cząstkowych.²

Podsumowaniem kilkuletnich badań nad Ordynacją Zamojską stała się rozprawa doktorska nt. „Położenia i walki klasowej chłopów w Ordynacji Zamojskiej w drugiej połowie XVIII wieku”, obroniona w 1961 i wydana drukiem pod tym samym tytułem w 1962 roku.³ Promotorem pracy był prof. dr hab. Juliusz Willaume. W rozprawie dużo miejsca poświęcono zagadnieniom związanym z organizacją i strukturą gospodarczą Ordynacji. Wynikało to z braku podstawowych opracowań tych problemów, których wyjaśnienie niezbędne było dla zrozumienia zachodzących

² *Położenie chłopów w dobrach Ordynacji Zamojskiej w drugiej połowie XVIII w.*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, vol. 7: 1952 (druk 1956), s. 107—170; *Z dziejów organizacji handlu splotnego w Ordynacji Zamojskiej w końcu XVIII wieku*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, vol. 11: 1956, s. 81—100; *Koloniści — rolnicy niemieccy w Ordynacji Zamojskiej w końcu XVIII wieku*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, vol. 12: 1960, s. 157—179; *Opór włościan i formy walki klasowej w Ordynacji Zamojskiej w drugiej połowie XVIII stulecia*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, vol. 14: 1959, s. 139—177; *Uwagi o położeniu chłopów w kluczu kraśnickim w drugiej połowie XVIII stulecia* [w:] *Z dziejów powiatu kraśnickiego*, Lublin 1964, s. 168—179.

³ *Położenie i walka klasowa chłopów w Ordynacji Zamojskiej w drugiej połowie XVIII wieku*, Wyd. Lub., Lublin 1963, ss. 237, nrb. 3, tabl. 1, tabl. skl. 1, mapa, bibliogr.

na wsi ordynackiej procesów gospodarczych i społecznych. Zasadniczą problematykę pracy przedstawiono w dwóch ostatnich rozdziałach. Zwrócono tu szczególną uwagę na sporną kwestię prawnego stosunku chłopów do ziemi, spustoszenie gospodarki wiejskiej będące konsekwencją licznych wojen, powinności chłopskie na rzecz dworu, warunki materialnego bytu chłopów, różne formy oporu i antyfeudalnych wystąpień wsi. Na szczególne podkreślenie zasługuje przedstawienie prób oczynszowania chłopów w kluczu janowskim przez ekskanclerza Andrzeja Zamoyskiego, gdyż sprawa ta nie była podnoszona we wcześniejszej literaturze przedmiotu.

W pewnym związku z dotychczasowymi badaniami nad Ordynacją pozostawał znacznie szerszy problemowo i terytorialnie przedmiot kolejnych zainteresowań naukowych Profesora, a mianowicie reformy społeczno-gospodarcze za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Problematyka nowych badań dotyczyła konkretnie postaci Andrzeja Zamoyskiego, jednego z najwybitniejszych przedstawicieli rodziny Zamoyskich i jednego z bliskich współpracowników króla Stanisława Augusta.

Działalność społeczno-gospodarcza Andrzeja Zamoyskiego stała się przedmiotem kilkuletnich badań Profesora. Należy podkreślić, że we wcześniejszej literaturze przedstawiającej A. Zamoyskiego zainteresowanie budziły tylko niektóre epizody z jego życia (rezygnacja z urzędu kanclerskiego, kodeks, reformy włościańskie). Profesor podjął próbę przedstawienia w miarę pełnej działalności społeczno-gospodarczej na tle jego działalności politycznej. Te sfery działania były zresztą od siebie uwarunkowane i przeplatały się nawzajem. Ramy chronologiczne przygotowywanej rozprawy wyznaczyły daty rozpoczęcia działalności publiczno-reformatorskiej A. Zamoyskiego (1857) i jego śmierci (1892). Autor przeprowadził rozległą kwerendę archiwalną. Wykorzystał archiwum domowe A. Zamoyskiego w Zespole Bibliotek Ordynacji Zamoyskiej, AGAD, akta Ordynacji Zamoyskiej w WAP w Lublinie oraz materiały rękopiśmienne w bibliotekach: Narodowej i Uniwersytetu w Warszawie, Muzeum Czar-toryskich, Jagiellońskiej i PAN w Krakowie, Uniwersytetu w Poznaniu, Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Kórnickiej PAN i KUL w Lublinie. Zaszła też konieczność rozszerzenia poszukiwań źródłowych na archiwa zagraniczne. W trakcie kwerendy w archiwach lwowskich, kijowskich i moskiewskich udało się Profesorowi dotrzeć do części tzw. archiwum Jędrzeja Zamoyskiego (w Kijowie), którą wybitny historyk Władysław Konopczyński uznał za zaginioną.

Efektom kilkuletnich wysiłków badawczych była rozprawa habilitacyjna nt. „Działalności społeczno-ekonomicznej Andrzeja Zamoyskiego (1757—1792)” powielona w 100 egzemplarzach w 1965 i obroniona w

1966 roku.⁴ Autor uzupełnił w tej pracy wyniki dotychczasowych badań nad projektem Kodeksu Zamoyskiego. Wskazał, że ten mąż stanu zmierział do zreformowania ustroju politycznego Polski według wzoru angielskiego, a w kwestiach społeczno-politycznych poszedł dalej od zamierzeń Czartoryskich (Familii) uznając, że ze względu na potrzebę ożywienia handlu krajowego konieczne jest wciągnięcie włościan w obręb gospodarki rynkowej przez wprowadzenie reform czynszowych. Autor wykazał istotny wpływ idei fizjokratyzmu oraz patentów austriackich w sprawach włościańskich na prawodawcze koncepcje ekskanclerza na odcinku społeczno-gospodarczym. Przedstawił też reformy przeprowadzane w majątkach Zamoyskiego, rozsianych w różnych częściach dawnej Rzeczypospolitej, podkreślając ich ograniczony charakter, czego najistotniejszym świadectwem było pozostawienie świadczeń w naturze i robociznie. Interesujące są fragmenty pracy poświęcone sporom rodzinnym o ster Ordynacji oraz dwuznacznej roli Stanisława Staszica, pod którego wpływem pozostawała wdowa po ekskanclerzu Konstancja. W sumie rozprawa R. Orłowskiego ukazuje Zamoyskiego nie tylko jako teoretyka reform społeczno-ekonomicznych, ale także jako realizatora przedstawionych propozycji w praktyce, wypełnia luki w wiedzy o działalności tego reformatora i rewiduje szereg sądów wyrażanych na ten temat we wcześniejszej literaturze historycznej. Mimo bardzo niskiego nakładu praca ta spotkała się z dużym zainteresowaniem historyków, a w recenzjach podkreślano takie jej walory, jak solidna podstawa źródłowa, nowatorskie ujęcie i wyważone sądy.

Odpowiadając na zamówienie Zamoyskiego Towarzystwa Naukowego Profesor przygotował nową redakcję pracy o Andrzeju Zamoyskim. W tym celu dokonał dodatkowej kwerendy źródłowej i uwzględniając uwagi recenzentów opracował nową, ulepszoną i pełniejszą wersję monografii o tym reformatorze. Książka ukazała się pod koniec 1974 roku pod tytułem *Między obowiązkiem obywatelskim a interesem własnym. Andrzej Zamoyski 1757—1792*.⁵

Rezultatem badań nad Ordynacją Zamojską i działalnością Andrzeja Zamoyskiego było też kilka dalszych studiów i artykułów. Tematyka ich dotyczyła między innymi działalności społeczno-ekonomicznej A. Zamoyskiego w okresie kanclerstwa, oczynszowania włościan w jego dobrach, problemu materialnego wsparcia powstania kościuszkowskiego w Lubelskiem, dziejów Ordynacji Zamojskiej od jej powstania do upadku Rzeczypospolitej, dóbr beresteckich na Ukrainie w drugiej połowie XVIII wie-

⁴ *Działalność społeczno-gospodarcza Andrzeja Zamoyskiego (1757—1792)*. Rozprawa habilitacyjna, Lublin 1965, s. XI, 324.

⁵ *Między obowiązkiem obywatelskim a interesem własnym. Andrzej Zamoyski 1757—1792*, Lublin 1974, s. 261.

ku.⁶ Na szczególną uwagę zasługują tu dwa studia, o mało znanej działalności Andrzeja Zamoyskiego w Komisji Edukacji Narodowej i jego udziale w kodyfikacji praw (Kodeks Zamoyskiego).⁷ Rozprawa *Działalność Andrzeja Zamoyskiego na polu kodyfikacji praw* była przedstawiona na Sesji Naukowej „Czterysta lat Zamościa”, zorganizowanej przez I Wydział Nauk Społecznych PAN 11—13 czerwca 1980 roku w Zamościu.

Nawiązaniem do poprzednich badań Profesora i niejako ich kontynuacją było przygotowanie rozprawy *Stanowisko dworu austriackiego wobec Ordynacji Zamojskiej*, będącej rezultatem studiów archiwalnych w Wiedniu.⁸ Autor przedstawił tu sytuację Ordynacji Zamojskiej po pierwszym rozbiorze, kiedy to podzielona działała w dwóch z gruntu różnych systemach gospodarczych. Mimo zachowania wspólnego dla całego latyfundium kierownictwa ekonomicznego, sztuczne rozczłonkowanie majątku nastroczało poważne trudności, zwłaszcza w zakresie regulowania świadczeń państwowych i poboru rekruta. Interesująco ukazana została kwestia oddziaływania ustawodawstwa austriackiego na gospodarkę Ordynacji. Autor wykazał, że wpływ tego ustawodawstwa uwidocznił się szczególnie w sferze położenia i powinności chłopów.

Już u progu kariery naukowej, obok zasadniczej dla swoich ówczesnych zainteresowań problematyki wiejskiej, R. Orłowski zwrócił swoje zainteresowania ku tematyce miejskiej, która w polskiej historiografii zawsze zajmowała poczesne miejsce, a wyniki badań w tym zakresie były bardzo poważne. Równocześnie jednak niekorzystna była sytuacja w zakresie monograficznych opracowań przeszłości poszczególnych miast. Szczególnie przed drugą wojną światową prace tego typu nie były najczęściej przygotowywane przez specjalistów. Tak było również w przypadku miast Lubelszczyzny. W zdecydowanej większości monografie poświęcone ich przeszłości były rezultatem pracy historyków amatorów, nie spełniały więc wymogów naukowych (najczęściej były to kompilacje lub streszczenia źródeł). Do zajęcia się problematyką miejską zachęciła R. Orłowskiego propozycja łukowskich władz powiatowych napisania mo-

⁶ *Działalność społeczno-gospodarcza Andrzeja Zamoyskiego w latach kanclerstwa*, „Rocznik Lubelski”, R. VIII:1965, s. 103—130; *Oczyszczanie włości w dobach Andrzeja Zamoyskiego*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H, vol. I: 1967, s. 119—140; *Z dziejów materialnego poparcia powstania kościuszkowskiego w Lubelskiem*, „Rocznik Lubelski”, R. X:1967, s. 171—178; *Dzieje dóbr Ordynacji Zamojskiej do końca Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H, vol. II:1968, s. 145—169; *Ordynacja Zamojska, [w:] Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*, Zamość 1969, s. 105—124; *Dobra beresteckie na Ukrainie w drugiej połowie XVIII wieku*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H, vol. IV:1970, s. 257—264.

⁷ *Udział Andrzeja Zamoyskiego w pracach Komisji Edukacji Narodowej*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, vol. XXIX:1974, s. 955—103; *Działalność Andrzeja Zamoyskiego na polu kodyfikacji praw*, „Palestra”, 1980, 7, s. 11—19.

⁸ *Stanowisko dworu wiedeńskiego wobec Ordynacji Zamojskiej*, [w:] *Wiktoriana wiedeńska i stosunki polsko-austriackie 1683—1983*, Lublin 1983, s. 166—185.

nografii miasta Łukowa. Podjął się on tego zadania wraz z J. R. Szaflikiem. Skróconą wersję monografii przedstawili autorzy na sesji naukowej poświęconej przeszłości Łukowa i Ziemi Łukowskiej, którą zorganizował lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego przy współpracy miejscowych władz administracyjnych. Materiały z tej sesji pod redakcją R. Orłowskiego i J. R. Szaflika ukazały się drukiem w 1958 roku.⁹ Pełna wersja monografii została wydana w 1962 roku.¹⁰ J. R. Szaflik przedstawił w niej dzieje Łukowa od powstania miasta do 1660 roku, a R. Orłowski od 1660 do 1939 roku. Autorzy starali się przedstawić w tej pracy całokształt procesów zachodzących w życiu miasta, o ile na to pozwalały zachowane przekazy źródłowe. Przy jej opracowaniu przestrzegali pewnej hierarchii omawianych kwestii, stąd stosunkowo największą uwagę poświęcili sprawom gospodarczym, społecznym i politycznym, mniej natomiast kulturalnym. Autorzy ukazali szereg nieznanych szczegółów z przeszłości miasta. Rola miasta Łukowa przedstawiona została we właściwych proporcjach, bez wyolbrzymiania i przeceniania. Należy podkreślić, że praca ta powstała jako pierwsza w lubelskim środowisku naukowym i zapoczątkowała rozwijane później na dużą skalę, trwające do dzisiaj badania nad dziejami miast Lubelszczyzny.

Gospodarce miejskiej poświęcił też Profesor sporo miejsca w dwóch publikacjach dotyczących problemów społeczno-ekonomicznych Lubelszczyzny w wiekach XVII—XVIII.¹¹ Oczywiście z uwagi na wybitnie rolniczy charakter tego regionu dominująca część tych prac dotyczyła gospodarki rolnej i stosunków społecznych na wsi lubelskiej. Do problematyki lubelskiej nawiązywał też podjęty w 1981 roku temat resortowy „Rola i miejsce Warszawy w życiu społeczeństwa polskiego”, koordynowany przez Uniwersytet Warszawski. W ramach tego tematu Profesor wykonał ze swoim uczniem T. Mazurem pracę dotyczącą związków gospodarczych Lubelszczyzny z Warszawą w XIX stuleciu.¹² Różne aspekty związków gospodarczych Lublina i Lubelszczyzny z Warszawą przedstawione zostały w oparciu o obszernie i kompetentnie zgromadzoną bazę

⁹ *Z przeszłości miasta Łukowa* (aut. R. Orłowski, J. R. Szaflik), [w:] *Z przeszłości Ziemi Łukowskiej*, Lublin 1959, s. 15—42.

¹⁰ *Dzieje miasta Łukowa* (aut. R. Orłowski, J. R. Szaflik), Lublin 1962, s. , nlb. 3, il., portr., tabl., plan, bibliogr.

¹¹ *Blaski i cienie Lubelszczyzny w XVII i XVIII wieku*, [w:] *Lubelszczyzna w Tysiącleciu Polski*. Referaty na sesję zorganizowaną przez UMCS i Kuratorium Okręgu Szkolnego w Lublinie, 18—19 XII 1966, Lublin 1966, s. 49—92; *Problemy społeczno-gospodarcze Lubelszczyzny XVII i XVIII stulecia*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, vol. XXXII:1977, s. 63—86.

¹² *Związki gospodarce Lubelszczyzny z Warszawą w XIX stuleciu*, (aut. T. Mazur, R. Orłowski), [w:] *Związki Lubelszczyzny z Warszawą w XVII—XIX wieku*, Warszawa—Łódź 1989, s. 49—82; *Udział Banku Polskiego i prywatnego kapitału warszawskiego w finansowaniu przemysłu Lubelszczyzny w XIX wieku* (aut. T. Mazur, R. Orłowski), Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H, vol. XXII:1988, s. 1—17.

źródłową. Wśród czynników integrujących gospodarczo Lubelszczyznę z Warszawą w XIX wieku autorzy obszernie omówili zagadnienia rozwoju sieci komunikacyjnej, w szczególności zaś przełomowe znaczenie w dziedzinie transportu budowy linii kolejowych. Przedstawiono szeroko nieudane próby rozwoju przemysłu metalowego i włókienniczego w oparciu o kapitały Banku Polskiego wykazując, że fiasko tych prób wiązało się z brakiem surowców. Z kolei oceniono rolę kapitału warszawskiego w rozwoju dominującego na Lubelszczyźnie przemysłu spożywczego (cukrownictwa, gorzelnictwa i młynarstwa). Autorzy podkreślili, że rolę Lubelszczyzny we wzajemnej wymianie gospodarczej z Warszawą wyznaczał rolniczy charakter tego regionu. Lubelskie oferowało Warszawie produkty rolnicze i leśne oraz wyroby przemysłu spożywczego, Warszawa z kolei stanowiła dla Lubelszczyzny główne źródło zaopatrzenia w artykuły przemysłowe o wyższym poziomie technicznym i najczęściej tańsze niż wyroby produkowane przez przemysł miejscowy. Na koniec interesująco przedstawiono rozwój instytucji kredytowych w Lublinie na przełomie XIX i XX wieku oraz rolę Warszawy w tym względzie. Praca ta świadczy dobitnie, że R. Orłowskiego charakteryzuje umiejętność łączenia w swych badaniach problematyki regionalnej z ogólnokrajową.

Od połowy lat 70. nowym polem badań R. Orłowskiego stały się problemy historii gospodarczej jako dyscypliny uprawianej. Wiedzę na ten temat i wieloletnie doświadczenie naukowo-dydaktyczne zawarł w obszernym i nowatorskim opracowaniu podręcznika akademickiego *Historia gospodarcza dla ekonomistów*, który napisał ze swoim uczniem J. Dudą.¹³ Zaletą tego podręcznika jest już dobrze przemyślana konstrukcja. Umiejętnie połączono w nim problematykę polską z powszechną, napisany został żywo i interesująco. Obiektywne naświetlenie faktów, obiektywne opinie, sądy i wnioski zawarte w podręczniku powodują że, mimo iż napisany został na początku lat 80., może nadal służyć studentom jako doskonała pomoc dydaktyczna. Miał dwa wydania.

Kręgu tematycznego historii gospodarczej dotyczyły też syntetyczne opracowania R. Orłowskiego *Problemy ekonomicznego rozwoju Narodnej Pol'si za 30 let (1944—1974)* i *Untersuchungen zur polnischen Wirtschaftsgeschichte*, obydwa opublikowane za granicą.¹⁴

W sferze zainteresowań Profesora znalazły się też wybitne postacie związane w przeszłości z gospodarką czy życiem kulturalnym Lublina

¹³ *Historia gospodarcza dla ekonomistów* (aut. J. Duda, R. Orłowski), wyd. I, Lublin 1982, s. 450, wyd. II, Lublin.

¹⁴ *Problemy ekonomicznego rozwoju Narodnej Pol'si za 30 let (1944—1974 gg.)*, [w:] *Bratskoje Sodruezestwo (Materialy naucnoj sessi poswjascennoj 30-letiju Pol'skoj Narodnoj Respubliki)*, Erewan 1975, s. 72—87; *Untersuchungen zur polnischen Wirtschaftsgeschichte*, Umea 1981, s. 1—17, [w:] (seria) *Justitutionen für ekonomisk historia* Umea Universitet, 1981, nr 1.

i Lubelszczyzny. Znalazło to wyraz w tematyce prowadzonych przez niego seminariów magisterskich, na których powstało szereg monograficznych opracowań dotyczących lubelskich fabrykantów, bankowców i innych osób wybijających się w gospodarce i życiu społecznym Lublina i regionu. Z tymi zainteresowaniami oraz z podjętymi na początku działalności naukowej badaniami nad Łukowem i Ziemią Łukowską związana była praca Profesora nad obszernym, bogato udokumentowanym źródłowo, studium biograficznym o poznanym ekonomście Leonie Piotrze Klimeckim (1889—1969), ofiarnym działaczu polonijnym w Szwajcarii w okresie I wojny światowej, publicyście i dyplomacie (na placówce w Sofii) w latach II Rzeczypospolitej.¹⁵ Klimecki urodził się w Łukowie i przeniósł się tu po niespodziewanym zwolnieniu go przez Becka z pracy w dyplomacji. Do końca życia brał czynny udział w życiu społecznym i ruchu regionalnym. Plonem zainteresowań działalnością ludzi szczególnie zasłużonych dla Lubelszczyzny stały się biogramy lub opracowania biograficzne dotyczące Michała Stworzyńskiego¹⁶, Ignacego Loyola Rychtera¹⁷, Szymona Tadeusza Piotrowskiego¹⁸, Leszka Kuncewicz¹⁹.

Wieloletnia aktywna działalność Profesora w Związku Nauczycielstwa Polskiego stała się impulsem do podjęcia przez niego badań nad dziejami ruchu zawodowego nauczycieli. Warto tu podkreślić, że jego staraniem w 1969 roku reaktywowano „Roczniki Ogniska Nauczycielskiego w Lublinie”. Pismo to, będące organem Zarządu Okręgu ZNP w Lublinie, nawiązywało do przedwojennego „Ogniska Nauczycielskiego”, pisma unikalnego w związkowym ruchu nauczycielskim. Staraniem R. Orłowskiego, jako redaktora i przewodniczącego Kolegium Redakcyjnego, wznowiona edycja „Rocznika” zmierzała wyraźnie w kierunku uczynienia zeń środowiskowego czasopisma o charakterze naukowym. Wkrótce udało się skupić wokół niego doświadczonych autorów wywodzących się z akademickiego środowiska lubelskich szkół wyższych oraz ambitnych i zdolnych nauczycieli, próbujących sił na niwie naukowej. Pismo to stało się też szansą dla młodych pracowników naukowych reprezentujących nauki pedagogiczne. „Roczniki” prezentowały na zewnątrz dorobek Lubelszczyzny na polu oświaty i nowatorstwa pedagogicznego. Poważne miejsce

¹⁵ L. Klimecki: *Zapoznany działacz społeczny i dyplomata (1889—1968)*, [w:] *Łuków i okolice XIX i XX wieku*, Warszawa 1988, s. 147—170; *Leon Klimecki — działacz polonijny w Szwajcarii w latach 1909—1920*, „Rocznik Polonijny” 1986/87, 7—8, s. 31—42.

¹⁶ *Mikołaj Stworzyński, nieznaną inwentaryzator grodzisk południowej Lubelszczyzny z początków XIX w.* (aut. Jan Gurba, Ryszard Orłowski), „Wiadomości Archeologiczne” 1956, t. 23, a. 1, s. 66—71.

¹⁷ *Rychter Ignacy Loyola* [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 777.

¹⁸ *Piotrowski Szymon Tadeusz (1858—1918)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, T. XXVI/3, z. 10, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1981, s. 513—514.

¹⁹ *Dr Leszek Kuncewicz*, „Problemy Ekonomiczne”, 1983, 2.

na ich łamach zajmowała problematyka tajnej oświaty i martyrologii nauczycieli Lubelszczyzny w latach drugiej wojny światowej. Pod redakcją R. Orłowskiego ukazało się pięć roczników tego pisma.

Plonem badań Profesora nad dziejami ZNP było kilka artykułów i recenzji. Największym osiągnięciem w tym zakresie stało się wydanie książki *Strajk nauczycielski 1937 roku*, która ukazała się drukiem w 1971 roku i była pokłosiem ogólnopolskiej sesji popularnonaukowej w Lublinie w 1967 roku.²⁰ W publikacji tej R. Orłowski wspólnie z W. Śladkowskim zamieścił oryginalne materiały źródłowe do strajku nauczycieli w Lubelskiem. Tematykę związkową w dorobku naukowym Profesora sumuje niejako źródłowe studium *Z działalności Związku Nauczycielstwa Polskiego w lubelskim ośrodku akademickim 1945—1975*, wchodzące w skład pracy zbiorowej przedstawiającej działalność ZNP na Lubelszczyźnie w latach 1905—1985.²¹

Wieloletnia działalność społeczna R. Orłowskiego w Polskim Towarzystwie Ekonomicznym, Lubelskim Zespole Planowania Komisji Planowania przy Radzie Ministrów oraz (jako przewodniczącego) Społecznej Radzie Konsultacyjnej przy Wojewodzie Lubelskim skłoniła go do prób powiązania swoich badań z potrzebami praktyki gospodarczej i podjęcia współczesnej problematyki ekonomicznej. Efektem tego były dwie publikacje. W pierwszej z nich, wespół z Z. Miturą, dokonał wnikliwej oceny rozwoju społeczno-gospodarczego regionu po drugiej wojnie światowej, podkreślając nie tylko pozytywne efekty, ale też błędy i dysproporcje.²² Studium to stało się punktem wyjścia do nakreślenia kierunków dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego makroregionu środkowowschodniego. Koncepcje dotyczące kierunków tego rozwoju zawarte zostały w dwóch pracach napisanych wspólnie z H. Szponarem.²³ Publikacje Profesora opracowane wraz z Z. Miturą i H. Szponarem miały pewne znaczenie dla regionalnych rozwiązań planistycznych.

Oddzielną grupę zainteresowań R. Orłowskiego stanowiły badania nad przeszłością i bieżącymi sprawami Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej i Wydziału Ekonomicznego tej Uczelni. Zajęcie się powyższą problematyką było niejako konsekwencją wieloletniego piastowania przez

²⁰ *Strajk nauczycielski 1937 roku*. Materiały i źródła. Red. R. Orłowski i W. Śladkowski, Lublin 1971, ss. 292.

²¹ *Z działalności Związku Nauczycielstwa Polskiego w lubelskim ośrodku akademickim* [w:] *Zarys dziejów Związku Nauczycielstwa Polskiego na Lubelszczyźnie w latach 1905—1985*, Lublin 1988, s. 221—244.

²² *Przeobrażenia społeczno-gospodarcze na Lubelszczyźnie w okresie czterdziestolecia PRL*, „Region Lubelski” 1989, 1, (wespół z Z. Miturą).

²³ *Rozwój społeczno-gospodarczy makroregionu środkowowschodniego w świetle zadań planu 5-letniego na lata 1976—1980* [w:] *Z problematyki budowy społeczeństwa socjalistycznego*, Lublin 1979; *Rozwój społeczno-gospodarczy makroregionu środkowowschodniego w świetle założeń planu 5-letniego 1976—1980*, „Folia Societatis Scientiarum Lublinensis”, vol. 21, 1981.

Profesora funkcji kierowniczych na Uczelni (prorektor) i Wydziale (prodziekan i dziekan). Publikacje z tego zakresu wnoszą istotny wkład do poznania genezy i pierwszych lat działalności UMCS, powiązań Uczelni z zagranicznymi szkołami wyższymi oraz historii, organizacji i funkcjonowania Wydziału Ekonomicznego.²⁴ R. Orłowski włączył się też ze swoimi publikacjami do ogólnopolskiej dyskusji na temat studiów zaocznych. Współ z W. Kwiecieniem przedstawił kilka artykułów na temat organizacji i działalności dydaktycznej punktów konsultacyjnych Zawodowych Studiów Ekonomicznych UMCS w Lublinie, Rzeszowie i Tarnobrzegu. Autorzy, analizując konkretne jednostki, przedstawili w tych pracach ogólne wnioski dotyczące dodatnich i ujemnych stron zaocznych studiów ekonomicznych.²⁵

Warto podkreślić, że R. Orłowski ma duży udział w ogólnym dorobku naukowym Wydziału Ekonomicznego UMCS, jako wieloletni (od 1977 r.) redaktor sekcji ekonomicznej „Annales” UMCS. Pod jego redakcją ukazało się 11 numerów tego czasopisma (od vol. X do XXIII), w których umieszczono 257 rozpraw, głównie ekonomistów lubelskich. Czasopismo to jest, jak dotąd, jedynym pismem specjalistycznym nauk ekonomicznych we wschodniej części Polski. Ma ono szczególne znaczenie dla młodych pracowników naukowych, dla których trudno dostępne są czasopisma centralne. Zaslugą Profesora jest bardzo regularne ukazywanie się kolejnych numerów (nawet w ostatnich, tak kryzysowych dla polskiego czasopiśmiennictwa latach), staranny wybór autorów i recenzentów, coraz częstsze drukowanie tekstów obcojęzycznych (co jest ważne ze względu na szeroką wymianę z zagranicznymi ośrodkami uniwersyteckimi) oraz dbałość o wysoki poziom publikowanych prac.

Prace Profesora charakteryzują się rzetelnym wykorzystaniem źródeł, obiektywizmem, komunikatywnym wykładem i stylem. Z tego względu,

²⁴ *Powstanie Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, „Mówią Wieki” 1974, 9; *Współpraca Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej z uczelniami zagranicznymi*, „Życie Szkoły Wyższej”, 1976, 7/8; *Związki Uniwersytetu z uczelniami zagranicznymi* [w:] *Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej 1944—1979*, Lublin 1979; *Stan organizacyjny Wydziału Ekonomicznego UMCS i perspektywy jego rozwoju*, Lublin 1968 (współ z W. Holtzmanem i A. Wosiem); *Problemy rozwoju Wydziału Ekonomicznego*, Lublin 1974 (współ z W. Holtzmanem); *Piętnastolecie działalności Wydziału Ekonomicznego*, „Problemy Ekonomiczne” 1980, 3; *Pierwsze dziesięciolecie Wydziału Ekonomicznego UMCS, 1964—1974*, „Rocznik Ogniska Nauczycielskiego w Lublinie”, T. 7—8:1980; *XX Years of Economic Department (1965—1985)*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H, vol. XVIII:1984.

²⁵ (Współ z W. Kwietniem): *Kształcenie kadr ekonomicznych w punktach konsultacyjnych Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej*, [w:] *Wiedza i kwalifikacje czynnikami rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego kraju*, Warszawa 1971; *Kształcenie kadr ekonomicznych w punktach konsultacyjnych UMCS*, [w:] *Szkolne formy oświaty dla pracujących. Materiały na konferencję nt. Wiedza i kwalifikacje czynnikami rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego kraju*; *Tamże 16—18 X 1969*, Warszawa 1969; *Zaoczne studia ekonomiczne dla pracujących*, [w:] *Prawnicze, administracyjne i ekonomiczne studia wyższe w Rzeszowie 1959—1974*, Rzeszów 1975.

mimo swej złożoności problematyki historyczno-gospodarczej, są dostępne dla szerszego grona czytelników. R. Orłowski jest typowym przykładem historyka gospodarczego, który umiejętnie łączy zagadnienia regionalne z ogólnokrajowymi. Korzystając z doświadczeń badawczych rozszerzał on swoje zainteresowania naukowe zarówno terytorialnie, jak i tematycznie, przechodząc jednocześnie od opracowań analitycznych do ujęć syntetycznych, uwzględniając zalecaną przez F. Braudela obserwację zjawisk społeczno-gospodarczych na długim odcinku chronologicznym. Publikacje Profesora były przedmiotem zainteresowania poważnych czasopism naukowych w kraju — ich recenzje zamieszczał między innymi „Kwartalnik Historyczny”, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” oraz „Acta Poloniae Historica”. Prace te znalazły też oddźwięk za granicą, zwłaszcza w ZSRR (recenzje J. Kostiuszki i W. Sosina). Na publikacje źródłowe R. Orłowskiego powoływano się wielokrotnie w różnego rodzaju monografiach i opracowaniach syntetycznych. Dotyczy to zarówno autorów polskich, jak i obcych, zwłaszcza z kijowskiego ośrodka naukowego.

*

Profesor był organizatorem, współorganizatorem lub przynajmniej aktywnym uczestnikiem wielu konferencji naukowych lub popularnonaukowych, zarówno o charakterze historycznym, jak i ekonomicznym, przyczyniając się niejednokrotnie do publikacji materiałów będących ich pokłosiem. Współorganizował Zjazd Młodych Historyków w Warszawie w dniach od 22 listopada do 1 grudnia 1954 r., stał na czele komitetu organizacyjnego II Ogólnopolskiego Zjazdu Studenckich Kół Naukowych, współorganizował ogólnopolskie Seminarium Naukowe „Strajk nauczycielski 1937 roku”. Jako prezes Oddziału Lubelskiego PTE patronował sprawie powiązania nauki z praktyką gospodarczą, będąc inicjatorem i współorganizatorem kilku udokumentowanych konferencji naukowych:

- Pracownik socjalistycznego zakładu pracy (1976),
- Sejmik ekonomistów czterech województw (lubelskie, chełmskie, zamojskie, białkopodlaskie) w 30-lecie PTE w Lublinie,
- Struktura gospodarcza Lubelszczyzny (1978),
- Ekonomiczno-organizacyjne problemy usług (1978),
- Efektywność przemian form i struktur organizacyjnych w przemyśle (1978),
- Model organizacyjny ośrodka badawczo-rozwojowego przemysłu (1979).

Na sesji naukowej zorganizowanej przez Zakład Historii Gospodarczej i Myśli Ekonomicznej UMCS wspólnie z Towarzystwem Regionalnym Hrubieszowskim (Hrubieszów 1977 r.) Profesor wygłosił referat: „Działalność gospodarcza Stanisława Staszica”. Podczas sesji popularnonaukowej „Oświata dorosłych w 60-leciu Polski” organizowanej przez CRZZ i ZG ZNP (Lublin 1978) zaprezentował referat: *Rozwój nauki i szkolnictwa wyższego w Lublinie*. Na Krajowym Sympozjum „Przeobrażenia wsi i rolnictwa w 35-leciu PRL” przedstawił referat: „Reforma rolna Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego” (Lublin 1979). Na sesji naukowej zorganizowanej przez Wydział I Nauk Społecznych PAN, UMCS i Zamojskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Zamościu w 1980 r. zaprezentował swoją pracę *Działalność Andrzeja Zamojskiego na polu kodyfikacji praw*. Podczas sesji naukowej z okazji 750-lecia Łukowa, zorganizowanej przez Uniwersytet Warszawski i Towarzystwo Regionalne w Łukowie wygłosił referat na temat życia kulturalnego w Łukowie w okresie międzywojennym.

Profesor zaznaczył się też referatami naukowymi na wielu konferencjach i sympozjach zagranicą, m.in. w Erewaniu (1974) „Rozwój gospodarczy Polski Ludowej”, Lock Haven (1978) „System edukacji narodowej w PRL”, Umea (1981) „Badania nad historią gospodarczą w Polsce”, Innsbruck (1983) „Warsztat naukowy historyka gospodarczego”, Lecce (1985) „Historia społeczno-gospodarcza w Polsce Ludowej”. Brał też aktywny udział w polsko-austriackiej sesji naukowej „Odsiecz wiedeńska i stosunki polsko-austriackie w latach 1683—1983”. Wygłosił na niej referat nt. „Wpływu ustawodawstwa austriackiego na przemiany społeczno-gospodarcze wsi polskiej w XVIII wieku”.

Prof. dr hab. Ryszard Orłowski przyczyniał się w istotny sposób do rozwoju młodej kadry naukowej. Był promotorem czterech obronionych prac doktorskich:

— Józefa Dudy: *Urządzenia gospodarcze Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego na tle przemian w rolnictwie Królestwa Polskiego* (1972),

— Tadeusza Mazura: *Rozwój demograficzny guberni lubelskiej w latach 1867—1912 na tle przeobrażeń społeczno-ekonomicznych* (1977),

— Kazimierza Drączkowskiego: *Rozwój stosunków społeczno-ekonomicznych wsi w okresie od XVIII do drugiej połowy XX wieku* (Studium szczegółowe na przykładzie wsi Niedrzwica Kościelna w województwie lubelskim), (1979),

— Stanisława Dudy: *Teoria rozwoju społeczno-gospodarczego Stanisława Grabskiego* (1979).

Profesor był recenzentem 16 rozpraw doktorskich i 2 habilitacyjnych (bronionych w UMCS, UW, UŁ i WSP w Krakowie).

Profesor R. Orłowski ma bardzo poważne osiągnięcia w pracy dydaktycznej. Zajęcia dydaktyczne rozpoczął w 1951 r. w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie jako młodszy asystent. Prowadził ćwiczenia z historii nowożytnej i najnowszej Polski. Po przeniesieniu się do UMCS w grudniu 1952 r. podjął pracę starszego asystenta Katedry Historii Powszechnej, a w roku następnym w związku ze zmianą struktury organizacyjnej Wydziału Humanistycznego przeniesiono go do Katedry Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej. Podjął wówczas zajęcia ćwiczeniowe i proseminaryjne z historii powszechnej nowożytnej i najnowszej oraz samodzielny wykład z historii narodów ZSRR. W 1961 roku przeniósł się do Katedry Historii Gospodarczej, zorganizowanej przez prof. dr. hab. Stanisława Hoszowskiego. W ramach nowych obowiązków objął ćwiczenia z historii gospodarczej na Wydziale Humanistycznym oraz wykład z tego przedmiotu w sekcji geografii ekonomicznej Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Równoległe wykładał historię gospodarczą w punktach konsultacyjnych WSNS w Lublinie i Stalowej Woli. Z chwilą uruchomienia Wydziału Ekonomicznego w 1965 r. przeniesiono Profesora tam wraz z Katedrą Historii Gospodarczej, powierzając mu jej kierownictwo. Zajęcia dydaktyczne z historii gospodarczej w formie wykładów prowadził na swoim wydziale, wydziale BiNoZ oraz w powołanych przez UMCS punktach konsultacyjnych studiów ekonomicznych w Rzeszowie, Tarnobrzegu i Mielcu. W roku akademickim 1967/1968 podjął również prowadzenie seminariów magisterskich i dyplomowych na studiach dziennych i zaocznych. Po uzyskaniu tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego, jak dawniej, prowadził zajęcia dydaktyczne w pełnym wymiarze pensum, a więc wykład i seminaria magisterskie na studiach dziennych i zaocznych. Dotychczasowym plonem pracy dydaktycznej jest 692 prace magisterskie i 254 prace dyplomowe studiów I stopnia. Czwooro spośród magistrantów Profesora zdobyło nagrody i wyróżnienia za swoje prace dyplomowe. B. Wereszczyńska otrzymała nagrodę Zarządu Głównego ZNP z fundacji doc. dr. Marciniaka za pracę *Działalność ekonomiczna ZNP na Lubelszczyźnie w okresie PRL* (1975 r.). A. Piech-Zajączkowska za pracę *Powstanie i rozwój Lubelskich Fabryk Wag* uzyskała III nagrodę WKZZ w Lublinie (1977 r.). Obszerny skrót pracy opublikowany został w „Kalendarzu Lubelskim”. Nagrodę III stopnia WKZZ otrzymała H. Mazur za pracę *Działalność ekonomiczna Rady Zakładowej ZNP w UMCS w latach 1966—1976* (1978). Andrzej Szalak wyróżniony został w konkursie im. A. Zawadzkiego za pracę *Straty w niemieckim potencjale ekonomiczno-militarnym w Lubelskiem w czasie II wojny światowej* (1977).

SUMMARY

In September 1990, forty years have passed of the research work of Professor Ryszard Orłowski. He began his work at the Higher Pedagogical School of Cracow, but his whole career is connected with Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, where he arrived in 1952. Ryszard Orłowski undertook his studies on the Zamoyski Ordinance and the activity of A. Zamoyski and the effect of this work were two books and books and a number of articles. These works made Professor one of the highly estimated experts, especially on the economic history of Poland in the period of Renaissance. In his further work he broadened both the territorial and chronological frameworks. He also enlarged the range of his interest by new issues, inspired by practice (the history of professional teachers' movement, the current economic problems of the Lublin area). Prof. Orłowski is a typical example of an economic historian who manages to connect regional and economic problems, taking into consideration the socio-economic phenomena in the chronological order. Professor distinguished himself by a number of scientific papers at many conferences and symposiums in the country and abroad. He has also contributed much to the scientific output of the Faculty of Economy at MCS University as the editor of the economic section of „Annales UMCS”.